

KESAN GLOBALISASI TERHADAP UNDANG-UNDANG ISLAM DI MALAYSIA

(The Effect of Globalization on Islamic Laws in Malaysia)

Farid Sufian Shuaib

farid@iium.edu.my

Kulliyyah Undang-undang Ahmad Ibrahim,
Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.

Abstrak

Proses globalisasi memberikan tekanan supaya menerima pakai peruntukan instrumen antarabangsa dalam undang-undang munisipal. Proses hegemonisasi ini menekankan ciri “universal” instrumen antarabangsa yang dibantah dan tidak diterima semua. Kolonialisme Barat dan pemindahan perundangan yang berkaitan dengan globalisasi menambahkan lagi peminggiran norma peribumi, termasuk undang-undang Islam yang dilihat bertentangan dengan peruntukan triti antarabangsa. Makalah ini menggunakan analisis doktrinal dan analisis teks, termasuk undang-undang bertulis dan kes dalam proses pencarian dan penghujahan prinsip undang-undang berkaitan. Kajian mendapati prinsip dualisme yang terpakai di Malaysia dan undang-undang antarabangsa memerlukan proses transformasi triti antarabangsa kepada undang-undang munisipal. Dengan kata lain, triti tidak terpakai secara langsung dalam undang-undang munisipal.

Kata kunci: globalisasi, undang-undang Islam, cabaran, hegemonisasi

Abstract

The process of globalization has increased the pressure to apply international legal provisions onto municipal laws. This

hegemonization process emphasizes universal features which are being opposed and thus not accepted by all. Western colonization and the transfer of legal systems related to globalization marginalize indigenous norms including Islamic laws. Among the main questions being raised is the status of Islamic laws which are viewed as being contrary to the provisions of international treaties. This article uses doctrinal analysis and textual analysis including those involving legislation and cases in the process of search and argument over related legal principles. Among the findings in this article is that the dualism principle which is applicable in Malaysia in respect of the application of international laws requires the transformation of international treaties to municipal law. In other words, treaties are not directly applicable to municipal law.

Keywords: globalization, Islamic laws, challenges, hemegonization

PENDAHULUAN

Globalisasi sering kali dikaitkan dengan isu perubahan dunia yang berlaku secara berterusan dari sudut ekonomi, politik, mahupun undang-undang. Bagi golongan yang menyokong, globalisasi dikatakan baik untuk manusia sejagat kerana menjanjikan pertumbuhan ekonomi dunia melalui pembukaan pasaran, meningkatkan persefahaman sejagat dengan menyediakan aliran maklumat yang bebas, dan memberikan kebebasan kepada individu. Bagi golongan yang menentang, globalisasi dianggap sebagai proses yang mempercepat hakisan identiti budaya, kemusnahan persekitaran, serta penindasan golongan minoriti dan masyarakat Selatan.¹

Apabila melihat hubungan antara globalisasi dengan pentadbiran keadilan di Malaysia, terdapat kesan globalisasi terhadap perundangan, iaitu terhadap undang-undang Islam yang merupakan sumber utama undang-undang Malaysia yang digunakan di negeri-negeri Tanah Melayu dan Borneo sejak kurun ke-14. Walaupun penjajahan kuasa Eropah, terutama campur tangan Inggeris di negeri-negeri Tanah

1 Lui Hebron dan John F. Stack, Jr. (2008). *Globalization: Debunking the myths*. New Jersey: Pearson Prentice Hall, Upple Saddle River.

Melayu dan Borneo merencanakan perkembangan undang-undang Islam, namun penggunaan dan pentadbirannya terus dinaik taraf dan ditambah baik selepas kemerdekaan. Oleh itu, makalah ini melihat hubungan globalisasi dan sistem perundangan Malaysia, umumnya dan cabaran globalisasi terhadap undang-undang Islam di Malaysia, khususnya.

MAKNA GLOBALISASI

Globalisasi mempunyai pelbagai makna yang kadangkala menimbulkan kekeliruan. Menurut Twining (2000, p. 4), globalisasi merupakan suatu proses yang melahirkan gabungan dan penyatuan ekonomi dunia, dan penyatuan rangkaian komunikasi yang kompleks yang merangkumi seluruh dunia.² Globalisasi juga merupakan proses peningkatan hubungan sosial pada peringkat antarabangsa yang menghubungkan lokasi yang jauh dan menyebabkan kejadian di sesuatu lokasi dipengaruhi oleh kejadian yang berlaku di lokasi yang lain.³

Namun, globalisasi tidak hanya tertumpu pada perkembangan ekonomi tetapi juga budaya meliputi penyebaran nilai negara luar dan norma antarabangsa ke seluruh pelosok dunia, penyebaran dan penerapan ilmu sains, serta berlakunya inovasi teknologi.⁴ Oleh itu, penyebaran dan gabungan norma dan nilai akibat globalisasi memudahkan berlakunya pemusatan dan homogenisasi kuasa ekonomi, politik mahupun undang-undang. Kesannya, hubungan antara negara menjadi saling bergantung antara satu dengan yang lain.⁵ Kesan homogenisasi membenarkan peraturan antarabangsa, dan dalam keadaan tertentu undang-undang domestik sesebuah

2 William Twining (2000). *Globalisation and legal theory* (p. 4). United Kingdom: Butterworths, Edinburgh.

3 A. Giddens (1990). *The consequence of modernity* (p. 64). Stanford: Stanford University Press.

4 Lui Hebron dan John F. Stack, Jr. (2008). *Globalization: Debunking the myths* (p. 2). New Jersey: Pearson Prentice Hall, Upple Saddle River.

5 Lui Hebron dan John F. Stack, Jr. (2008). *Globalization: Debunking the myths* (p. 5). New Jersey: Pearson Prentice Hall, Upple Saddle River.

negara mengikat dan mempengaruhi negara lain melalui tekanan, dan keperluan ekonomi dan politik negara terbabit.⁶

Dengan perkataan lain, globalisasi boleh dilihat dari pelbagai perspektif meliputi geografi, ekonomi, sosiologi dan sains politik.⁷ Dari sudut geografi, globalisasi bermaksud kesan hubungan ruang dan masa yang melangkaui pembangunan dan komunikasi yang mewujudkan hubungan ekonomi dan sosial secara menyeluruh di dunia. Manakala, dari sudut ekonomi, globalisasi didefinisikan sebagai perubahan ekonomi yang mewujudkan aktiviti perdagangan yang merentas sempadan dan juga transformasi suatu sistem integrasi ekonomi dunia. Dari sudut pentadbiran perniagaan, penekanan diberikan terhadap peningkatan bilangan syarikat gergasi antarabangsa kepada satu integrasi perdagangan dan juga pengeluaran dunia. Dari sudut sosiologi, penekanan diberikan terhadap pertukaran budaya dan perkembangan fenomena sosial pada peringkat antarabangsa seperti peningkatan budaya setempat ke peringkat antarabangsa. Seterusnya, dari sudut sains politik, penekanan diberikan terhadap perubahan politik antarabangsa yang didominasi oleh sesebuah negara kepada peningkatan struktur tadbir urus supranasional pada peringkat serantau yang melibatkan pelbagai pihak.

Walau bagaimanapun, aliran pengaruh dan perubahan tersebut berlaku secara tidak saksama. Terdapat norma negara yang tersebar ke sebahagian besar dunia dan dipakai oleh negara lain. Keadaan ini selalunya berlaku secara sehalu seperti yang mewarnai hubungan negara Utara-Selatan, iaitu sekelompok negara menjadi pengeksport norma dan sekelompok lagi menjadi penerima norma. Salah satu contoh aliran sehalu ini berlaku dalam konteks kolonialisme.

-
- 6 Boaventura de Sousa Santos dan Cesar A. Rodriguez-Garavito (Eds.) (2005). Law, politics, and the subaltern in counter-hegemonic globalization dlm. *Law and globalization from below: Towards a cosmopolitan legality* (p.10). Cambridge: Cambridge University Press.
 - 7 Peter Thomas Muchlinski (2003). Globalisation and legal research. *The International Lawyer*, 37, 222.

GLOBALISASI DAN KOLONIALISME

Globalisasi bukanlah suatu perkara baharu kerana perkembangan dan pergerakan manusia, agama dan perdagangan berlaku sejak awal sejarah dunia berbanding dengan kecepatan dan kekompleksannya pada masa ini. Kesan kolonialisme Barat yang dialami oleh Malaysia dikaitkan dengan globalisasi kerana berlakunya penyebaran kuasa ekonomi, politik dan ketenteraan yang tidak sama aliran normanya. Contohnya, penjajahan kuasa Eropah di Tanah Melayu bermula dengan kejatuhan Kerajaan Melaka ke tangan Portugis di bawah pimpinan Alfonso de Albuquerque pada tahun 1511 dan Belanda pada tahun 1641 yang berterusan sehingga berlakunya campur tangan Inggeris.⁸

Kesan kolonialisme Barat, berlakunya proses penyebaran undang-undang pihak penjajah, terutama undang-undang harta, tort dan perniagaan bagi memudahkan proses mengeksploitasi sumber tempatan.⁹ Undang-undang Barat dianggap sebagai suatu hadiah kepada masyarakat gasar dalam misi pemeradaban negara Barat terhadap wilayah jajahannya.¹⁰ Proses ini berlaku di negeri-negeri Tanah Melayu akibat penjajahan Inggeris yang membawa bersama-sama undang-undangnya, termasuk undang-undang kontrak dan undang-undang tort yang mengambil alih tempat undang-undang Islam dalam sistem perundangan tempatan.¹¹

- 8 Salleh Buang (2015). *Malaysian legal history: Cases and materials* (Edisi Kedua). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka. Lihat juga perbincangan yang berbeza penekanan dalam Rohimi Shapiee (2008). *Siyar* (Undang-undang antarabangsa Islam): Cabaran untuk mempermoden dan menjadikannya relevan. *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*, 12, 28 – 47.
- 9 James Thuo Gathii (2007). Imperialism, colonialism, and international law. *Buffalo Law Review*, 54 (Januari 2007) (4), 1013 – 1066.
- 10 Sally Engle Merry (1991). Law and colonialism. *Law and Society Review*, 25 (4), 889 – 922.
- 11 Farid Sufian Shuaib (2008). *Powers and jurisdiction of syariah courts in Malaysia* (p. 14 – 19). Petaling Jaya: LexisNexis Malaysia Sdn. Bhd.. Lihat *Kamoo lwn Thomas Turner Bassett* [1808] 1 Ky. 1. dlm. *The goods of Abdullah* [1835] 2 Ky. Ec. 8, *Reg. lwn Willans* [1848] 3 Ky. 16, *Fatimah & Ors lwn Logan & Ors* [1871] 1 Ky. 255, *Ong Cheng Neo lwn Yeap Cheah Neo & Ors* [1872] 1 Ky. 326, 337 P. C., *Isaac Penhas lwn Tan Soo Eng* [1953] MLJ 73.

Antara kesan pascapenjajahan Barat termasuklah kewujudan dwisistem perundangan di negara bekas jajahan seperti Afrika, Asia, Amerika Latin dan Pasifik.¹² Undang-undang penjajah yang dikuatkuasakan di tanah jajahan wujud bersama-sama undang-undang peribumi. Di sesetengah negara seperti Malaysia, keadaan ini menimbulkan konflik undang-undang dan bidang kuasa mahkamah.¹³ Kesannya, Malaysia terus bergelut dengan kerumitan dwisistem perundangan meskipun berusaha memartabatkan kembali undang-undang peribumi. Oleh sebab itu, konflik antara undang-undang sivil dan bidang kuasa mahkamah sivil, dengan undang-undang Islam dan bidang kuasa mahkamah syariah akan berterusan dalam sistem perundangan Malaysia.¹⁴

Bagi sesetengah negara bekas jajahan, perjuangan berterusan adalah untuk memartabatkan undang-undang peribumi yang diketepikan pada zaman penjajahan. Dalam konteks Malaysia, perjuangan utamanya adalah untuk meletakkan undang-undang Islam pada tempat yang sepatutnya, serta menyerlahkan keberkesanan dan keadilan pentadbiran undang-undang Islam. Penambahbaikan

Lihat juga *Motor Emporium lwn Arumugam* [1933] *MLJ* 76; *Government of Perak lwn Adams* (1914) 2 *FMSLR* 144.

- 12 Sally Engle Merry (1991). Law and colonialism. *Law and Society Review*, 25 (4), 890.
- 13 Lihat misalnya Zuliza Mohd. Kusrin dan Nurhidayah Muhammad Hashim (2016). Pemelukan Islam pasangan perkahwinan sivil: Isu berbangkit dan cadangan penambahbaikan menurut undang-undang Malaysia. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia* 28(1), 16 – 42; Nurhafilah Musa (2016). Ulasan kes: *Jabatan Agama Islam Wilayah Persekutuan & YL lwn Berjaya Books Sdn. Bhd. & YL* [2015] 3 *CLJ* 461. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 28(1), 170 – 175.
- 14 Lihat misalnya penulisan Ahmad Ibrahim dan Mahamad Arifin dalam Ahmad Mohamed Ibrahim (1997). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: IKIM; Mahamad Arifin *et al.* (2007). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka; Magaji Chiroma, Mahamad Arifin dan Hunud Abia Kadouf (2013). The state application of Islamic law in modern Muslim states: A comparative analysis of the Nigerian and Malaysian systems. *Journal of Islamic State Practices in International Law*, 9(2), 61 – 91.

skim perkhidmatan kehakiman syariah dan pembentangan draf undang-undang untuk menambah bidang kuasa jenayah dan kuasa mahkamah syariah merupakan antara langkah penambahbaikan tersebut.¹⁵ Langkah penambahbaikan pentadbiran syariah yang dijalankan mengambil teladan daripada sistem *Common Law* yang mengamalkan penerbitan laporan kes seperti yang dilakukan oleh *Jurnal Hukum* dan perinciannya dalam tatacara mal dan tatacara jenayah merupakan contoh penambahbaikan melalui proses pemindahan perundangan.¹⁶

GLOBALISASI DAN PEMINDAHAN PERUNDANGAN

Pemindahan perundangan bermaksud pergerakan peraturan atau sistem perundangan dari satu negara ke negara lain, iaitu dari satu masyarakat ke masyarakat lain.¹⁷ Pemindahan bukan hanya berlaku pada peraturan, tetapi juga institusi, struktur, budaya dan konsep perundangan. Globalisasi dilihat sebagai mangkin kepada peningkatan proses pemindahan apabila undang-undang dan budaya perundangan diamalkan secara langsung, intim dan kerap.¹⁸

Aliran pengaruh yang tidak sama rata dalam globalisasi ditentukan oleh status negara Utara-Selatan. Pemindahan perundangan berlaku oleh pelbagai sebab antaranya termasuklah pemaksaan dan prestij.¹⁹ Negara yang kuat dari segi ekonomi, politik dan ketenteraan sama ada pada zaman penjajahan atau tidak, boleh memaksa berlakunya pemindahan perundangan. Budaya yang lemah dan masyarakat yang tidak mempunyai kepercayaan kepada diri sendiri akan mudah

15 Usul Rang Undang-undang Persendirian Ahli Bukan Kerajaan berkenaan Rang Undang-undang Mahkamah Syariah (Bidang Kuasa Jenayah) (Pindaan) 2016.

16 Lihat Michael G. Paletz (2002). *Islamic modern: Religious courts and cultural politics in Malaysia*. Princeton: Princeton University Press.

17 Alan Watson (Ed.) (1993). *Legal transplants: An approach to comparative law* (Edisi Kedua). Athens: The University of Georgia Press.

18 David J. Gerber (2001). Globalisation and legal knowledge: Implications for comparative law. *Tulane Law Review*, 75, 949 – 975.

19 R. Sacco (1991). Legal formants: A dynamic approach to comparative law (II). *American Journal of Comparative Law*, 39, 343 – 350.

untuk menerima dan mengamalkan perundangan negara lain, lebih-lebih lagi perundangan negara yang dianggap berprestij.

Meskipun kolonialisme politik terhenti di negeri-negeri Tanah Melayu dan Borneo, keadaan ini tidak bermakna undang-undang asing tidak dibawa masuk dan meminggirkan undang-undang Islam. Pemindahan perundangan berlaku secara berterusan walaupun penjajahan politik berakhir. Kes mahkamah Inggeris contohnya, termasuk kes terkini terus dirujuk sebagai sumber perundangan dan acap kali dianggap mengikat mahkamah Malaysia. Seperti yang dinyatakan oleh Werner Menski (2006), terdapat golongan tempatan yang menjadi “brown sahib” untuk memastikan kesinambungan undang-undang penjajah dan peminggiran undang-undang peribumi.²⁰

Namun, bukan semua pemindahan perundangan harus dikritik atau ditentang. Terdapat juga keperluan praktikal dan munasabah untuk melaksanakan pemindahan perundangan. Keperluan pemindahan perundangan dapat dilihat dalam aspek perdagangan antarabangsa dan kewujudan wilayah perdagangan bebas seperti komuniti ASEAN yang memerlukan harmonisasi undang-undang dan pemindahan perundangan yang mengambil kira keperluan dan keunikan keadaan setempat.²¹

GLOBALISASI, PENJAJAHAN SONGSANG DAN SUARA SELATAN

Arus dominasi politik dan pemikiran secara umumnya berlaku sehala dari Utara ke Selatan seperti yang dilihat dalam kolonialisme dan pemindahan perundangan. Namun, dalam globalisasi, arus pergerakan manusia juga berlaku dari Selatan ke Utara yang disebut

20 Werner Menski (2006). *Comparative law in a global context: The legal system of Asia and Africa* (Edisi Kedua). Cambridge: Cambridge University Press.

21 Irma Johanna Mosquera Valderrama (2004). Legal transplants and comparative law. *International Law Journal*, 1, 266. Lihat Mohammad Rizal Salim (2006). Legal transplantation and local knowledge: Corporate governance in Malaysia. *Australian Journal of Comparative Law*, 20, 1 – 29.

sebagai “penjajahan songsang”. Migrasi manusia dari Selatan ke Utara mewujudkan masyarakat diaspora seperti di Amerika Utara, Britain dan Eropah. Sebahagian masyarakat diaspora ini membawa bersama-sama adat dan undang-undang, serta mewujudkan rangka perundangan tidak rasmi di negara Barat.²² Antara contoh rangka perundangan tidak rasmi termasuklah apabila masyarakat Islam menggunakan undang-undang keluarga Islam melalui timbang tara seperti Tribunal Timbang Tara Muslim di Britain.

Masyarakat di Selatan tidak hanya menerima keadaan bahawa setiap sesuatu yang berasal dari Utara terbaik dan tiada apa-apa dari Selatan untuk dipindahkan ke Utara. Terdapat undang-undang dan mekanisme yang dicipta atau diperhalus menjadi tanda aras pada peringkat antarabangsa. Dalam konteks hala pergerakan idea, pemahaman dan undang-undang, suara Selatan memberikan sumbangan kepada perkongsian sejagat.²³ Pencapaian Bahagian Sokongan Keluarga (BSK), kejayaan guna pakai teknologi maklumat dan komunikasi (TMK) dalam pentadbiran kehakiman syariah, serta model kewangan Islam menjadi penanda aras pada peringkat antarabangsa.²⁴

GLOBALISASI DAN UNDANG-UNDANG ANTARABANGSA DALAM SISTEM PERUNDANGAN MALAYSIA

Walaupun penjajahan songsang dan suara Selatan mula menggoyah dominasi arus sehalu dari Utara dalam penyebaran idea, kefahaman dan undang-undang, penyebaran dan perkembangan pengaruh

22 Prakash Shah (2005). *Legal pluralism in conflict: Coping with cultural diversity in law*. London: Glass House Press.

23 Werner Menski (2006). *Comparative law in a global context: The legal system of Asia and Africa* (Edisi Kedua). Cambridge: Cambridge University Press.

24 Wan Satirah Wan Mohd. Saman dan Abrar Haider (2013). E-Shariah in Malaysia: Technology adoption within justice system. *Transforming government: People, Process and Policy*, 7(2), 256 – 276; Nora Abdul Hak et al. (2011). The role of Family Support Division (BSK) in helping Muslims single parent in Malaysia: An overview. dlm. Nora Abdul Hak (Ed.), *Selected issues in family laws*. Gombak: IIUM Press.

rejim, serta kerangka hak asasi manusia dan undang-undang antarabangsa masih berterusan.²⁵ Interaksi antara negara yang semakin kerap, intim dan rapat menyebabkan undang-undang yang mengatur hubungan antara negara semakin penting dan sering dirujuk. Dengan kata lain, makna globalisasi, iaitu proses interaksi rentas negara yang semakin tinggi diamalkan akan meningkatkan kepentingan undang-undang antarabangsa. Institusi antarabangsa seperti Perhimpunan Agung Bangsa-Bangsa Bersatu, Mahkamah Keadilan Antarabangsa dan Tribunal Antarabangsa Undang-undang Laut semakin kerap dirujuk bagi meleraikan konflik antara negara.²⁶ Rujukan juga sering diajukan kepada undang-undang antarabangsa untuk merungkaikan konflik antara negara seperti pertikaian persempadanan laut antara negara China dengan negara Asia Tenggara.

Globalisasi juga menyebabkan berlakunya pengembangan dan pemaksaan rejim undang-undang antarabangsa hak asasi manusia ke seluruh pelusok dunia dengan lebih cepat dan berkesan. Dengan terma “manusia” dalam “hak asasi manusia” sudah tentu secara logiknya undang-undang antarabangsa terpakai di semua negara. Namun, terdapat hujah yang pelbagai tentang terima pakai secara langsung oleh mahkamah munisipal terhadap dokumen yang dikeluarkan oleh badan antarabangsa seperti Deklarasi Universal Hak Asasi Manusia yang dikeluarkan oleh Perhimpunan Agung Bangsa-Bangsa Bersatu. Terdapat hujah yang menyatakan bahawa negara dan mahkamah sesebuah negara perlu menerima pakai dokumen atau undang-undang antarabangsa sebagai undang-undang munisipal tanpa proses transformasi undang-undang tersebut. Hujah

25 Jianfu Chen, Gonzalo Villalta Puig dan Gordon Walker (2007). The human face in legal globalisation: Tensions and contradictions. *Law in Context and Socio-Legal Journal*, 25, 1. Untuk perbincangan berkaitan tetapi dengan berlainan penekanan, lihat Rohimi Shapiee (1998). Malaysia dalam pembangunan: Refleksi undang-undang dalam menghadapi cabaran globalisasi. *Malaysian Journal of Law and Society*, 2, 23 – 45.

26 T. Ruys dan A. Soete (2016). “Creeping” advisory jurisdiction of international courts and tribunals? The case of the international tribunal for the law of the sea. *Leiden Journal of International Law*, 29(1), 155 – 176.

yang lain pula menyatakan bahawa triti yang dimeterai oleh sesebuah negara tidak boleh terus terpakai dalam negara kerana terdapat keperluan untuk menukar kandungan triti kepada undang-undang munisipal terlebih dahulu.²⁷ Pertikaian ini harus diperhalus kerana apabila diguna pakai di Malaysia, pertikaian ini boleh memberikan kesan terhadap guna pakai undang-undang munisipal, termasuk undang-undang Islam.

Berdasarkan keputusan mahkamah, guna pakai instrumen antarabangsa oleh mahkamah Malaysia didapati tidak konsisten. Mahkamah selalunya lebih ingin mengekalkan kedaulatan negara dan mendahulukan undang-undang munisipal, jika instrumen antarabangsa tersebut bertentangan dengan nilai tempatan seperti yang termaktub dalam Perlembagaan Persekutuan dan nilai yang diguna pakai di Malaysia seperti yang terdapat dalam undang-undang Islam.²⁸ Antara instrumen antarabangsa yang selalu menjadi pertikaian termasuklah Deklarasi Universal Hak Asasi Manusia 1948 (*Universal Declaration of Human Rights* (UDHR)) yang dihasilkan melalui satu resolusi yang diterima pakai oleh Perhimpunan Agung Bangsa-Bangsa Bersatu.²⁹ Deklarasi Universal Hak Asasi Manusia 1948 bukan suatu triti tetapi UDHR merupakan suatu deklarasi yang mengandungi 30 peruntukan hak asasi manusia yang meliputi hak politik dan sivil; hak ekonomi, sosial dan budaya; dan hak bermasyarakat.

Mahkamah Malaysia menerima persoalan sama ada UDHR ialah sebahagian daripada undang-undang Malaysia dan mengikat mahkamah Malaysia. Terdapat kes yang menyifatkan UDHR perlu diguna pakai

27 Farid Sufian Shuaib (2008). The status of international law in the Malaysian municipal legal system: Creeping monism in legal discourse. *IJUM Law Journal*, 16(1), 181 – 202; Mohd. Hisham Mohd. Kamal (2008). Perlembagaan Malaysia dalam era globalisasi: Penerimaan undang-undang antarabangsa. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, Jun 2008, 21 – 35. Lihat *Kok Wah Kuan lwn Pengarah Penjara Kajang, Selangor Darul Ehsan* [2004] 5 *MLJ* 193.

28 Lihat Ratno Lukito (2015). Segi tiga hukum internasional, municipal dan Islam: Memahami kompetisi, interaksi dan resolusi hukum di Malaysia. *Jurnal Ilmu Syari'ah dan Hukum*, 49(1), 161 – 191.

29 Resolusi Perhimpunan Agung 217A.

oleh mahkamah Malaysia seperti dalam kes *Suzana bt Md Aris lwn DSP Ishak bin Hussain & Yang Lain* bahawa Pesuruhjaya Kehakiman Lee Swee Seng merujuk UDHR sebagai sebahagian daripada sistem perundangan di Malaysia.³⁰ Menurut mahkamah, peruntukan dalam UDHR mengikat kesemua negara di bawah Bangsa-Bangsa Bersatu. Namun, mahkamah juga menyatakan bahawa peruntukan UDHR tidak terpakai sekiranya peruntukan UDHR bertentangan dengan pelebagaan negara. Dalam kes ini, mahkamah merujuk kepentingan hak untuk hidup dalam perkara 5(1) Perlembagaan Persekutuan yang disokong oleh hak yang sama dalam UDHR untuk memberikan ganti rugi teladan kepada waris atas kematian seorang tahanan di dalam lokap yang tidak diberikan rawatan kesihatan yang sepatutnya semasa di dalam lokap. Hakim yang sama turut membuat keputusan yang sama dalam kes *Indira Gandhi a/p Mutho lwn Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Yang Lain-lain*.³¹

Keputusan mahkamah dalam kes tersebut didapati bertentangan dengan kes terdahulu. Sejak awal lagi, mahkamah memutuskan bahawa UDHR bukan sebahagian daripada undang-undang Malaysia tetapi hanya pernyataan prinsip tanpa ciri obligasi.³² Pernyataan ini dipersetujui oleh mahkamah rayuan dalam kes *Pathmanathan a/l Krishnan* (dikenali juga sebagai Muhammad Riduan bin Abdullah) lwn *Indira Gandhi a/p Mutho dan Rayuan yang Lain*.³³ Oleh itu, jelaslah bahawa peruntukan UDHR mengikat mahkamah dan transformasi perlu dilakukan oleh penggubal undang-undang untuk menjadikannya undang-undang domisil.

Satu lagi persoalan lanjutan adalah tentang kesan rujukan Akta Suruhanjaya Hak Asasi Manusia 1999 kepada UDHR bahawa seksyen 4(4) menyatakan “perhatian hendaklah diberi” kepada UDHR. Mahkamah Persekutuan dalam kes *Mohamad Ezam bin Mohd. Noor lwn Ketua Polis Negara* menjelaskan bahawa deklarasi

30 [2011] 1 *MLJ* 107.

31 [2013] 5 *MLJ* 552.

32 *Merdeka University Berhad lwn Government of Malaysia* [1981] 2 *MLJ* 356, p. 366.

33 [2016] 4 *MLJ* 455.

tersebut tidak dengan sendirinya menjadikan UDHR sebahagian daripada undang-undang munisipal Malaysia. Oleh itu, walaupun terdapat keputusan yang berlainan daripada mahkamah tentang isu ini, mahkamah tertinggi memutuskan bahawa UDHR bukanlah mengikat mahkamah.³⁴

Malaysia menyertai dan mengesahkan dua perjanjian yang berkaitan dengan hak asasi manusia, iaitu Konvensyen Penghapusan Semua Bentuk Diskriminasi terhadap Wanita 1979 (*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (CEDAW)) pada 4 Ogos 1995 dengan beberapa perlindungan dan juga Konvensyen Hak Kanak-kanak 1989 (*Convention on the Rights of Child* (CRC)) pada 19 Mac 1995. Kedua-dua konvensyen ini relevan dalam perbincangan tentang guna pakai undang-undang Islam di Malaysia kerana berkaitan dengan undang-undang keluarga. Dalam proses transformasi dan pematuhan CRC, parlimen telah, antara lain, menggubal Akta Kanak-kanak 2001 berserta pindaan pada tahun 2016 yang mengandungi peruntukan tentang penjagaan berasaskan keluarga dan kenaikan penalti bagi kesalahan dalam akta tersebut. Dalam proses transformasi dan pematuhan CEDAW, Malaysia antara lain meminda perkara 8(1) Perlembagaan Persekutuan dengan memasukkan terma “jantina” sebagai salah satu asas yang tidak boleh digunakan untuk diskriminasi.

Permasalahan yang mungkin timbul daripada kandungan CEDAW ini disadari dari awal lagi dan Malaysia mengisytiharkan bahawa penerimaan CEDAW oleh Malaysia tertakluk pada peruntukan konvensyen tersebut yang tidak bertentangan dengan undang-undang Islam dan Perlembagaan Persekutuan.³⁵ Mengikut Konvensyen Vienna yang memberikan peruntukan undang-undang berkenaan triti, deklarasi penterjemahan seperti yang dilakukan oleh Malaysia adalah untuk menjelaskan makna dan kesan triti tersebut kepada sesebuah negara.³⁶

34 [2002] 4 *MLJ* 449. Untuk perbincangan lebih terperinci lihat Farid Sufian Shuaib (2008). The status of international law in the Malaysian municipal legal system: Creeping monism in legal discourse. *IJUM Law Journal*, 16(1), 181 – 202.

35 <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country>.

36 Lihat untuk perbincangan terperinci tentang reservasi dalam Abdul Ghafur Hamid

Reservasi Malaysia mendapati perkara dalam CEDAW yang bertentangan dengan undang-undang Islam dan Perlembagaan Persekutuan adalah seperti perkara 2 (f), 5 (a), 7 (b), 9 dan 16.³⁷ Namun, pada 6 Februari 1998, Kerajaan Malaysia memaklumkan kepada Setiausaha Agung tentang penarikan balik beberapa perkara yang diragui seperti perkara 2(f), 9(1), 16(b), 16(d), 16(e) dan 16(h).³⁸

Jelasnya pengecualian yang dilakukan oleh Malaysia adalah terhadap perkara yang bertentangan dalam peruntukan CEDAW dengan peruntukan dalam undang-undang Islam di Malaysia. Antara perkara CEDAW yang jelas bertentangan dengan syariah dan undang-undang keluarga Islam di Malaysia adalah tentang isu hak penjagaan anak (*hadanah*). Perkara CEDAW memperuntukkan persamaan hak dan tanggungjawab terhadap isu hak penjagaan anak.³⁹ Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1984 tidak memberikan hak yang serupa untuk ibu dan ayah dengan menyatakan bahawa “ibu ialah yang paling berhak daripada segala orang bagi menjaga anak kecilnya dalam tempoh ibu itu masih dalam perkahwinan dan juga selepas perkahwinannya dibubarkan”.⁴⁰

CEDAW juga memberikan hak kepada wanita untuk memilih calon pasangan dan berkahwin secara suka rela.⁴¹ Walau bagaimanapun, undang-undang Malaysia mengehadkan pilihan pasangan dengan wanita Muslim, terutamanya lelaki Muslim, tidak kepada lelaki bukan Muslim.⁴² Begitu juga dengan keperluan wali

(2009). Reservations to CEDAW and the implementation of Islamic family law: Issues and challenges. *Malaysian Journal on Human Rights*, 3(1), 69 – 94.

37 Multilateral treaties deposited with the secretary-general (Jilid 1) (Bahagian I, Bab I hingga VII) daripada <https://treaties.un.org/doc/source/publications/MTDSG/2009/English-I.pdf> (Capaian pada 14 September 2016).

38 *Declarations, reservations and objections to CEDAW* daripada <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm>.

39 Perkara 16(1)(d)(e) CEDAW.

40 Seksyen 81(1) Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1984.

41 Perkara 16(1)(a) dan (b) CEDAW.

42 Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1984.

yang mungkin dikatakan menyekat kebebasan berkahwin kepada pihak wanita.⁴³

Jelasnya, konvensyen ini tidak boleh dianggap diterima dan diguna pakai di Malaysia tanpa melalui proses transformasi. Terdapat mahkamah yang berpendapat bahawa mahkamah perlu mengambil kira triti yang diakui sah oleh Kerajaan Malaysia. Pendekatan ini diterapkan dalam kes *Noorfadilla bt Ahmad Saikin lwn Chayed bin Basirun & Yang Lain*.⁴⁴ Hakim mahkamah tinggi menyatakan bahawa mahkamah berkewajipan mengambil kira komitmen yang diberikan oleh kerajaan pada peringkat antarabangsa dan menganggap CEDAW mempunyai kesan undang-undang terhadap Malaysia.

Mahkamah tinggi dalam kes *Indira Gandhi a/p Mutho lwn Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors* bersetuju dengan kes *Noorfadilla* yang menyatakan CEDAW bukanlah semata-mata suatu deklarasi tetapi satu konvensyen yang mempunyai kesan perundangan kepada Malaysia.⁴⁵ Oleh itu, mahkamah tinggi berpandangan bahawa pentafsiran yang menetengahkan komitmen Malaysia terhadap norma antarabangsa patut diambil.

Namun, dalam kes *AirAsia Bhd. lwn Rafizah Shima bt Mohamed Aris*, hakim mahkamah rayuan menyatakan bahawa sesuatu triti hanya boleh dikuatkuasakan di Malaysia melalui undang-undang yang diluluskan oleh parlimen. Kesahan sahaja tidak menjadikan peruntukan dalam triti terpakai sebagai undang-undang domisil. Menurut mahkamah Malaysia, guna pakai doktrin transformasi memerlukan langkah penggubalan undang-undang jika keputusan eksekutif menerima sesuatu instrumen antarabangsa. Mahkamah rayuan dalam kes *Pathmanathan a/l Krishnan* (juga dikenali sebagai Muhammad Riduan bin Abdullah) lwn *Indira Gandhi a/p Mutho*

43 Seksyen 13(a) Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1984.

44 *Noorfadilla bt Ahmad Saikin lwn Chayed bin Basirun & Yang Lain* [2012] 1 MLJ 832. Lihat juga *Lee Lai Ching (as the next friend of Lim Chee Zheng and on behalf of herself) lwn Lim Hooi Teik* [2013] 4 MLJ 272.

45 [2013] 5 MLJ 552.

dan Rayuan yang Lain menegaskan bahawa di Malaysia doktrin transformasi terpakai seperti yang diputuskan oleh mahkamah terdahulu dan mahkamah persekutuan.⁴⁶ Mahkamah rayuan tidak bersetuju dengan keputusan mahkamah tinggi yang menganggap CEDAW diguna pakai secara langsung di Malaysia.

Walaupun instrumen antarabangsa tidak secara langsung menjadi undang-undang munisipal, tekanan akan diberikan kepada Kerajaan Malaysia untuk mematuhi instrumen antarabangsa yang disokong, bahkan instrumen antarabangsa yang diakui sah seperti CEDAW dan CRC. Tekanan utamanya adalah dengan melalui mekanisme triti seperti Jawatankuasa CEDAW yang terdiri daripada pakar bebas yang bertanggungjawab untuk memantau pematuhan konvensyen tersebut.⁴⁷ Negara yang menjadi ahli CEDAW harus menghantar laporan kepada jawatankuasa tentang pelaksanaan hak di bawah konvensyen tersebut.⁴⁸ Walaupun secara teknikalnya, jawatankuasa CEDAW tidak mempunyai kuasa untuk menguatkuasakan cadangan mereka tetapi mereka tetap memberikan tekanan politik kepada Perhimpunan Agung Bangsa-Bangsa Bersatu⁴⁹ supaya mematuhi saranan yang dibuat. Kesan komunikasi global pula menyebabkan setiap komen dan saranan tersebar luas, serta menambahkan tekanan pematuhan terhadap keputusan jawatankuasa.

KESIMPULAN

Globalisasi bukan suatu fenomena baharu, bahkan bermula sejak zaman kolonialisme Barat pada kurun ke-15 yang meninggalkan kesan terhadap ekonomi, politik dan budaya di Tanah Melayu. Dari perspektif perundangan, globalisasi dalam bentuk kolonialisme Barat mengesampingkan undang-undang tempatan dan undang-undang

46 *Pathmanathan a/l Krishnan (juga dikenali sebagai Muhammad Riduan bin Abdullah) lwn Indira Gandhi a/p Mutho dan Rayuan yang Lain* [2016] 4 *MLJ* 455; *Merdeka University Berhad lwn Kerajaan Malaysia* [1981] 2 *MLJ* 356, p. 366; *Bato Bagi & Kerajaan Negeri Sarawak dan Rayuan Satu Lagi* [2011] 6 *MLJ* 297, p. 338.

47 Perkara 17 CEDAW.

48 Perkara 18 CEDAW.

49 Perkara 21 CEDAW.

negara, iaitu undang-undang Islam. Tambahan pula, sifat globalisasi menambahkan lagi kekompleksan interaksi antara negara, serta penyebaran idea dan fahaman, termasuk yang berkaitan dengan nilai dan perundangan. Pemindahan perundangan yang melibatkan antara negara ditambah lagi dengan kesan instrumen antarabangsa terhadap undang-undang munisipal. Walaupun undang-undang Malaysia mengguna pakai perspektif dualisme berkenaan dengan undang-undang antarabangsa, terdapat tekanan dan pendapat supaya instrumen antarabangsa diguna pakai secara langsung oleh mahkamah tempatan. Mahkamah yang menolak pendekatan monisme undang-undang antarabangsa akan menerima tekanan melalui laporan dan saranan jawatankuasa triti kerana pandangan mereka tersebar luas melalui komunikasi global.

Oleh itu, keseragaman universal tidak sepatutnya menjadi objektif utama globalisasi kerana menimbulkan persoalan nilai, peraturan dan norma. Pelaksanaannya pula akan membentuk satu pihak yang mendominasi dan satu pihak yang terpinggir. Walhal, nilai, peraturan dan norma tempatan, termasuk undang-undang Islam ternyata berupaya memberikan keadilan dan sepatutnya dibangunkan.

PENGHARGAAN

Pengarang makalah ini memberikan penghargaan kepada pembantu penyelidikannya, Raja Madihah Raja Alias (Calon Doktor Falsafah (Undang-undang)) dalam penyediaan makalah ini.

RUJUKAN

- A. P. Thornton (1961). Colonialism. *International Law*, 17, 335 – 357.
- Abdul Ghafur Hamid@Khin Maung Sein (2007). *Public international law: A practical approach*. Selangor: Pearson Prentice Hall.
- Abdul Ghafur Hamid@Khin Maung Sein (2009). Reservations to CEDAW and the implementation of Islamic family law: Issues and challenges. *Malaysian Journal on Human Rights*, 3(1).
- Ahmad Mohamed Ibrahim (1997). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: IKIM.

- AirAsia Bhd. *lwn* Rafizah Shima bt. Mohamed Aris [2014] 5 *MLJ* 318.
- Alan Watson (1993). *Legal transplants: An approach to comparative law*. (Edisi Kedua). Athens: The University of Georgia Press.
- Anjali Sara Bonner (2009). Muslim states' reservations to CEDAW and possibilities for the reconciliation of shariah law with international women's rights norms. *Hong Kong Journal of Legal Studies*, 3, 27 – 47.
- Anthony G. McGrew (1998). Global legal interaction and present-day patterns of globalization dlm. *Emerging legal certainty: Empirical studies on the globalization of law*. Volkmar Gessner dan Ali Cem Budak (Ed.). Aldershot, Brookfield: Dartmouth Publishing Company Limited.
- Azman Mohd. Noor (2008). Hukuman mati mandatori: Satu analisis menurut pengamalan undang-undang di Malaysia dan shariah. *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*, 12, 13 – 27.
- Bato Bagi & Kerajaan Negeri Sarawak dan Rayuan Satu Lagi [2011] 6 *MLJ* 297.
- Boaventura de Sousa Santos dan Cesar A. Rodriguez-Garavito (2005). Law, politics, and the subaltern in counter-hegemonic globalization. *Law and globalization from below: Towards a cosmopolitan legality*. Boaventura de Sousa Santos dan Cesar A. Rodriguez-Garavito (Ed.) (pp. 1 – 26). Cambridge: Cambridge University Press.
- Che Omar bin Che Soh *lwn* Public Prosecutor [1988] 2 *MLJ* 156.
- Farid Sufian Shuaib, Tajul Aris Ahmad Bustami dan Mohd. Hisham Mohd. Kamal (2001). *Administration of Islamic law in Malaysia: Text and material*. Petaling Jaya: LexisNexis Malaysia Sdn. Bhd.
- Farid Sufian Shuaib (2008). *Powers and jurisdiction of syariah courts in Malaysia*. Petaling Jaya: LexisNexis Malaysia Sdn. Bhd.
- Farid Sufian Shuaib (2008). The status of international law in the Malaysian municipal legal system: Creeping monism in legal discourse. *IIUM Law Journal* 16(1), 181 – 202.
- Indira Gandhi a/p Mutho *lwn* Ketua Polis Negara [2015] 9 *MLJ* 501.
- Indira Gandhi a/p Mutho *lwn* Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors [2013] 5 *MLJ* 552.
- Irma Johanna Mosquera Valderrama (2004). Legal transplants and comparative law. *International Law Journal*, 1, 261 – 276.
- James Thuo Gathii (2007). Imperialism, Colonialism, and international law. *Buffalo Law Review* 54(4) (Januari 2007), 1013 – 1066.
- Jianfu Chen, Gonzalo Villalta Puig dan Gordon Walker (2007). The

- human face in legal globalisation: Tensions and contradictions. *Law in Context and Socio-Legal Journal*, 25, 1 – 10.
- Katharina Pistor, Yoram Keinan, Jan Kleinheisterkamp dan Mark D. West. Evolution of corporate law and the transplant effect: Lessons from six countries. *The World Bank Research Observer* 18(1) (Spring 2003), 89 – 112.
- Kok Wah Kuan *lwn* Pengarah Penjara Kajang, Selangor Darul Ehsan [2004] 5 *MLJ* 193 *Lawyer* 37, 221 – 240.
- Lina Joy *lwn* Majlis Agama Wilayah & Ors [2004] 2 *MLJ* 199.
- Lui Hebron dan John F. Stack, Jr. (2008). *Globalization: Debunking the myths*. New Jersey: Pearson.
- M. K. Imam-Tamim, Najibah Mohd. Zin, Norliah Ibrahim dan Roslina Che Soh@Yusoff (2016). Impact of globalisation on domestic family law: Multi-tiered marriage in Nigeria as a case study. *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 1 – 17.
- Magaji Chiroma, Mahamad Arifin dan Hunud Abia Kadouf (2013). The state application of Islamic law in modern Muslim states: A comparative analysis of the Nigerian and Malaysian systems. *Journal of Islamic State Practices in International Law* 9(2), 61 – 91.
- Mahamad Arifin *et al.* (2007). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Merdeka University Berhad *lwn* Government of Malaysia [1981] 2 *MLJ* 356.
- Michael G. Paletz (2002). *Islamic Modern: Religious courts and cultural politics in Malaysia*. Princeton: Princeton University Press.
- Mohamad Naqib Ishan Jan (2009). *Principles of public international law: A modern approach*. Kuala Lumpur: IIUM Press.
- Mohammad Rizal Salim (2006). Legal transplantation and local knowledge: Corporate governance in Malaysia. *Australian Journal of Comparative Law*, 20, 1 – 29.
- Mohd. Hisham Mohd. Kamal (2008). Perlembagaan Malaysia dalam era globalisasi: Penerimaapakaian Undang-undang Antarabangsa. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia* (Jun 2008), 21 – 35.
- Noorfadilla bt Ahmad Saikin *lwn* Chayed bin Basirun & Ors [2012] 1 *MLJ* 832.
- Nora Abdul Hak. The impact of CEDAW on Muslim marriage and family: The Malaysian experience. Capaian daripada <http://irep.iiu.edu.my/6541/>.
- Nurhafilah Musa (2016). Ulasan Kes: Jabatan Agama Islam Wilayah

- Persekutuan & YL *lwn* Berjaya Books Sdn. Bhd. & YL [2015] 3 *CLJ* 461. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia* 28(1), 170 – 175.
- Pathmanathan a/l Krishnan (juga dikenali sebagai Muhammad Riduan bin Abdullah) *lwn* Indira Gandhi a/p Mutho dan Rayuan yang Lain [2016] 4 *MLJ* 455.
- Pawel Kozlowski (2004). Globalisation asynchronies. *Yearbook of Polish European Studies*, 8, 187 – 195.
- Peter Thomas Muchlinski (2003). Globalisation and legal research. *The International Lawyer*, 37, 221 – 240.
- Prakash Shah (2005). *Legal pluralism in conflict: Coping with cultural diversity in law*. London: Glass House Press.
- Ratno Lukito (2015). Segi tiga hukum internasional, municipal dan Islam: Memahami kompetensi, interaksi dan resolusi hukum di Malaysia. *Jurnal Ilmu Syari'ah dan Hukum* 49(1), 161 – 191.
- Rohimi Shapiee (1998). Malaysia dalam pembangunan: Refleksi undang-undang dalam menghadapi cabaran globalisasi. *Malaysian Journal of Law and Society*, 2, 23 – 45.
- Rohimi Shapiee (2008). *Siyar* (Undang-undang antarabangsa Islam): Cabaran untuk mempermoden dan menjadikannya relevan. *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*, 12, 28 – 47.
- Sabino Cassese (2005). The globalization of law. *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*, 37, 973 – 993.
- Salleh Buang (2015). *Malaysian legal history: Cases and materials* (Edisi Kedua). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Sally Engle Merry (1991). Law and colonialism. *Law and Society Review*, 25(4), 889 – 922.
- Sufian Shuaib (2008). *Powers and jurisdiction of syariah courts in Malaysia*. Petaling Jaya: LexisNexis Malaysia Sdn. Bhd.
- Suzana bt. Md. Aris (*claiming as administrator of the estate and a dependant of Mohd. Anuar bin Sharip, deceased*) *lwn* DSP Ishak bin Hussain & Ors [2011] 1 *MLJ* 107.
- t.n. (2009). *Multilateral treaties deposited with the secretary-general*. (Jilid I, Bahagian I, Bab I hingga VII, Status pada 1 April 2009). Capaian daripada <https://treaties.un.org/doc/source/publications/MTDSG/2009/English-I.pdf>.
- t.n. (2009). Norms and common law methods. *Jurnal Undang-undang*, 13, 158 – 169.
- T. Ruys dan A. Soete (2016). “Creeping” advisory jurisdiction of international courts and tribunals? The case of the international

- tribunal for the law of the sea. *Leiden Journal of International Law*, 29(1), 155 – 176.
- W. Wesley Pue (2001). Globalisation and legal education: Views from the outside-in. *International Journal of the Legal Profession*, 87 – 102.
- Wan Arfah Hamzah dan Ramy Bulan, 2003. *An introduction to the Malaysian legal system*. Oxford Fajar Sdn. Bhd.
- Werner Menski (2006). *Comparative law in a global context: The legal system of Asia and Africa* (Edisi Kedua). Cambridge: Cambridge University Press.
- William Twining (1999). Globalization and comparative law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 6, 217 – 243.
- William Twining (2000). *Globalisation and legal theory*. London: Butterworths.
- Wu Min Aun (2005). *The Malaysian legal system*. Petaling Jaya: Pearson Malaysia Sdn. Bhd.
- Zuliza Mohd. Kusrin dan Nurhidayah Muhammad Hashim (2016). Pemelukan Islam pasangan perkahwinan sivil: Isu berbangkit dan cadangan penambahbaikan menurut undang-undang Malaysia. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 28(1), 16 – 42.

Diperoleh (*Received*): 4 Okt. 2016

Diterima (*Accepted*): 10 April 2017